

קנין י"ט

"במיעוט שחוק"

פתח דבר:

במאמר הבא נתעכב על כל צדדיו של ה"שחוק", מדוע חובה למעט בו בכדי לקנות את התורה, נדון גם האם יש בו צדדים טובים ובאלו מן האופנים ראוי לעשות בו שימוש. נעשה הבחנה בין שחוק וקלות ראש, לשמחה אמיתית.

הנתיבות זצ"ל בצוואתו - "השחוק הוא מידה רעה מאוד"

נפתח ונעסוק בגנותה של מידת הליצנות והשחוק:

הגאון רבי יעקב מליסא זצ"ל בעל הנתיבות המשפט כתב בצוואתו לבניו (אות ה') בזה"ל:

"אהובי בני מה מאוד תרחיקו עצמכם מהשמחה והשחוק, כי איך ישמח האדם אשר בכל יום השכם וחסוא, ואם היה אדם חייב ראשו למלך בשר ודם האיך היה שמח בפורים ובחג, ק"ו שחייב ראשו למלך מלכי המלכים הקב"ה. ולא תשמעו לאותן האומרים כי מהראוי להיות כל ימיו בשמחה, כי זהו מעצת היצר הרע, ושחוק וקלות ראש מרגילין האדם לערוה. ובכל ערב יהיה מותר, רק בעת עשיית איזה מצוה או לימוד תורה יהיה בכונה ובשמחת הלב, אומנם לא בשחוק כי השחוק הוא מדה רעה מאוד".

וכבר הרבו בספרים הקדושים דברים בגנות ה"שחוק" מפני שעל ידו

שכב _____ תורה דיליה

נמשך לעבירות רבות בכך שפורק עול מלכות שמים מעליו, וברור אפוא שמדובר במפריע גדול לקנין התורה.

במעלת השמחה

אבל כאן המקום לשאול, הרי התנא לימדנו שאין התורה נקנית אלא בשמחה, ומהו ההבדל בין שמחה לשחוק.

ככלל במקומות רבים הפליגו רבותינו ז"ל במעלת השמחה, ולא זו בלבד שה"שמחה" נמנית כאחד ממ"ח קניני התורה, ואי אפשר להשיגה ללא שמחה, הרי מדרך הלימוד להביא האדם לידי שמחה כדכתיב (תהלים יט, ט) "פקודי ה' ישרים משמחי לב".

מלבד זאת ה"שמחה" היא גם תנאי הכרחי לכל קיום התורה והמצוות, וכמו שהארכנו במאמר "בשמחה".

וידוע כי כל הקללות באים על האדם מפני שאינו מקיים את המצוות בשמחה, וכמו שנאמר (דברים כח, מז): "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה", מכל זה מוכח שחייב אדם להיות בשמחה, וכיצד כתב הנתניבות זצ"ל: "ולא תשמעו לאותן האומרים כי מהראוי להיות כל ימיו בשמחה, כי זהו מעצת היצר הרע?"

ה"שמחה" לעומת ה"שחוק"

על כרחנו צריכים אנו לומר שישנו הבדל מהותי בין השמחה המותרת וההכרחית, לשמחה ושחוק האסורה והמגונה, וכך מוכח בכמה מקומות בחז"ל. נשתדל לבאר בעזה"ת את ההבדל היסודי ביניהם, ובכך נבין גם מדוע כל כך החמירו רבותינו להתרחק מהשחוק, וכן מדוע מנו זאת עם מ"ח קניני תורה.

חילוק זה בין שחוק ושמחה מבואר גם ברמב"ם בהלכות דעות (פ"ב ה"ז): "לא יהא אדם בעל שחוק והתל, לא עצב ואונן, אלא שמח. כך אמרו חכמים: שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה, וצווי שלא יהא אדם פרוץ בשחוק ולא עצב ומתאבל אלא מקבל כל אדם בסבר פנים יפות".

הרמב"ם זצ"ל נדרש לחילוק בין שמחה לשחוק גם בהלכות יו"ט (פ"ו

קנין י"ט ט"ז "במיעוט שחוק" _____ שכג

ה"כ) כשמביא את המצוה לשמוח ברגלים, וז"ל: "כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל, לא ימשך ביין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר שכל מי שיוסיף בזה ירבה במצות שמחה, שהשיכרות והשחוק הרבה וקלות ראש אינה שמחה אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת היוצר הכל. ואי אפשר לעבוד את השם לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות", עכ"ל.

המהר"ל זצ"ל: "שמחה" בלב - "שחוק" במעשה

המהר"ל זצ"ל ב"דרך חיים" עמד על המדוכה, ופירש שאין השחוק דומה לשמחה, כי השמחה היא בלב בלבד, אבל השחוק אינו בלב בלבד אלא הוא מוצא ביטוי גם במעשה.

ואחר שהאריך שם המהר"ל זצ"ל לבאר את גנות השחוק, הקשה: במשנה משמע ש"מיעוט שחוק" מותר, הרי "אסור למלאות שחוק פיו בעולם הזה" כדאיתא בברכות (דף לא.): "אמר רבי יוחנן משום רשב"י: אסור למלאות שחוק פיו בעולם הזה, שנאמר (תהלים קכו, ב) "אז ימלא שחוק פיני".

"השחוק המופלג הוא היפך השכל"

ומתרץ המהר"ל זצ"ל: האיסור הוא דוקא "למלאות" בשחוק את פיו, שהוא שחוק יותר מדי, אבל שחוק מעט אינו אסור. ו"מיעוט שחוק" - הכוונה שגם בעת ששוחק יהא הדבר בבחינת "מיעוט".

והוסיף שם בביאור קנין התורה - "במיעוט שחוק, כי מי שמרבה בשחוק אינו זוכה לתורה, וטעמא כי השחוק שהוא מופלג הוא היפך המחשבה שהוא השכל, לכך השחוק מבטל השכל. ועוד, שהשחוק מתחדש מן ההיתול ומן הליצנות בלבד, והוא היפך השכל".

ה"שמחה" מצד הנפש, ה"שחוק" מתענוגי הגוף

ובספר נחלת אבות כתב: "החיים המאושרים הם בשמחה אבל לא בשחוק, לפי שהשמחה היא מצד הנפש, והשחוק הוא מתענוגי הגוף וקלותו".

והוסיף שם: שלמה המלך ע"ה אומר בקהלת (ב, ב) "לשחוק אמרתי מהולל

שכד _____ תורה דיליה

ולשמחה מה זו עושה" כלומר, בעבור השחוק יאמרו על האדם הנוהג בו שהוא מהולל ומשוגע, אבל לגבי השמחה אינו כן, כי השמחה אין רעה בנזק נמשך ממנה, והוא שאמרו "ולשמחה מה זו עושה".

ה"שמחה" באה מתוך ישוב הדעת!

הגמרא במסכת שבת (דף ל:) אומרת: "ושבחתי אני את השמחה" (קהלת ח, טו) - זו שמחה של מצוה, ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. ופירש רש"י זצ"ל (ד"ה שמחה של מצוה): "כגון הכנסת כלה". הרי לנו כי שלמה המלך ע"ה מעלה על נס ומשבח את ה"שמחה של מצוה" כהכנסת כלה וכיוצא בזה, ואף מדגיש כי אין שכינה שורה ללא שמחה זו.

אך יש להקשות על כך מהמעשה המובא במסכת ברכות (דף ל:): "מר בריה דרבינא עבד הילולא לבריה, חזנהו לרבנן דהוו קבדחי טובא, אייתי כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואעציבו". הרי שאף כי מדובר היה בשמחה של הכנסת כלה שהיא שמחה של מצוה כאמור, מר בריה דרבינא לא היה שלם עם השמחה, ועל כן שבר כוס יקרה מאוד עד שגרם עצב למשתתפי החתונה!?

וראיתי בספר "להעיר להורות ולהשכיל" (ח"ב עמ' קכה) שכתב ליישב קושיא זו על פי פירושו של רש"י זצ"ל:

שם במסכת ברכות, כתב רש"י זצ"ל (ד"ה קא בדח טובא): "יותר מדאי, ונראה כפורק עול".

ובמסכת שבת (דף ל: ד"ה שחוק) על הא ד"אין שכינה שורה מתוך שחוק", פירש"י זצ"ל: "שחוק ממש, שאין דעת שחוק מיושבת עליו, ואפילו אינו של לצון, מכל מקום אין בו יישוב".

מדברי רש"י זצ"ל מבואר - ישנו חוט דק המבדיל בין שמחה המותרת ורצויה לבין שמחה אסורה, המבחן בזה הוא מהי מידת ישוב הדעת שיש לאדם בשעת שמחתו, ואף כאשר מדובר ב"שמחה של מצוה" באם אין דעתו מיושבת מספיק, עדיין הוא נמצא בסיכון עצום ליפול בבור עמוק של ליצנות ופריקת עול.

קנין י"ט ט"ז "במיעוט שחוק" _____ שכה

אף ב"שמחה של מצוה" - לא ייראה כ"פורק עול"

בדברי רש"י זצ"ל שכתב: "ונראה כפורק עול" נראה נקודה נוספת: אף בשמחה של מצוה כ"הכנסת כלה" וכדומה, חשוב מאוד להקפיד על אופי ביטוי השמחה מבחינה חיצונית, ואם לעיני המתבונן זה נראה כפריקת עול, עדיף להיות בעצב!

למדנו אפוא ש"שחוק" גדרו שמחה הנראית כ"פריקת עול" ללא ישוב הדעת, לעומת "שמחה" הבאה מתוך מחשבה וישוב הדעת.

ואפשר שהשם מרמז על המשמעות, כי "שמח" הוא נוטריקון "שם מח", כי השמחה באה עם דעת ומחשבה אשר מקורם ממוחו של אדם.

לפי מה שנתבאר, דברי המשנ"ב זצ"ל (סי' תקס"ט ק"כ) יתפרשו כמין חומר, שכתב שם על הא ד"אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה" - "שמחה יתירה משכחת המצוות". וע"ש שציין לדברי הט"ז זצ"ל והפרישה זצ"ל שכתבו שאפילו בשמחה של מצוה כגון בשמחת חתונה או בפורים לא ימלא בהם פיו שחוק!

מכאן מודעא רבה, מהי ההתנהגות הנאותה בחתונות וכדומה, למרות שמצוה גדולה להיות בשמחה, אך בד בבד יש לשמור ולגדור שתהיה השמחה ראויה והולמת לבן תורה, שלא תיראה כמו השתוללות חסרת רסן ופריקת עול רח"ל, כי אז יהיה לא די שלא מקיימים כך מצוה, אף עלולים להיכשל חלילה באיסור.

ה"שחוק" האסור לעומת ה"שחוק" הרצוי

גם בענין ה"שחוק" מצינו סתירה לכאורה - במקומות רבים הוזכר השחוק כדבר אשר יש להימנע ממנו.

אמרו חז"ל באבות (פ"ג מ"ג): "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה", ובגמרא במסכת ברכות (דף לא.) איתא: "אמרו עליו על ריש לקיש שמימיו לא מילא שחוק פיו בעולם הזה", עוד איתא שם: "אסור לאדם שימלא שחוק פיו כמו שנאמר (תהלים קכו, ב) "אז ימלא שחוק פינו", דהיינו "אז" - לעתיד לבוא, אבל לא בעולם הזה.

לעומת זאת מצינו ששלמה המלך ע"ה אומר בקהלת (ג, ד): "עת לשחוק", ופירשו התרגום ובספר הרוקח, דהיינו במצוה כנישואין וכיו"ב, וכן איתא בדברי הימים (א' יג, ח): "דוד וכל ישראל משחקים לפני ארון האלוקים בכל עוז", דהיינו כאשר הכניסו את ה"ארון", וכעין זה בהכנסת ספר תורה או בשמחת תורה שזה שמחה לכבודה של תורה, אז יש לשחוק.

עוד מצינו במקומות רבים שה"שחוק" מופיע גם בין הנהגותיהם של חז"ל, ראה במסכת ברכות (דף סב.): "שמע רב כהנא מרב דשח ושחק", ע"ש. וכן רבי עקיבא במסכת ע"ז (דף כ.) כאשר ראה את אשת טורנוסרופוס הרשע - רק, שחק, ובכה.

מכל הני מקורות נראה שקיים מקום ל"שחוק", ואם כן יש לשאול מהו הכלל למעשה, האם מותר לשחוק או שיש להימנע מכל שחוק שהוא? והנה ראיתי מי שכתב דבר נכון: בודאי כי השחוק מצד עצמו הוא דבר טוב ומועיל, אולם תלוי כיצד נראה השחוק ובאיזו כמות, ואלו מטרות הוא בא לשרת.

והדברים מדויקים בדברי רבינו יונה זצ"ל שכתב (אבות פ"ג מ"ג): מה ששנינו - "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה", נאמר רק כאשר דברי השחוק ושיחה בטילה באים מתוך קלות ראש, אך אם השחוק מטרתו לכבוד ה' ולתורתו הרי זה מותר ואדרבה למצוה יחשב לו.

גם בדברי הפוסקים הוזכר הדבר, וז"ל הערוך השלחן (סי' תקס"ח): "ואסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה, כי שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה. וזהו אפילו בזמן המקדש אסור. וזהו כשעוסק בהשחוק זמן מרובה עם אחרים אבל שחוק בעלמא לית לן בה".

ובספר "יוסף אומץ" כתב: כל האיסור למלא שחוק פיו בעולם הזה, הוא כאשר השחוק נעשה תוך כדי הרמת קול.

התרחקותו של הגאון רבי אלחנן זסרמן זצ"ל מהשחוק

האיסור למלא שחוק פיו שימש נר לרגליהם של גדולי ישראל, זאת למרות היותם מלאים וגדושים בשמחה אמיתית, אך יחד עם זה רצינותם התהומית ניכרה היטב בהנהגתם ובמעשיהם.

קנין י"ט ט"ז "במיעוט שחוק" _____ שיבו

מסופר בספר אור אלחנן (ח"א עמ' רסה): רצינותו של הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל היתה לשם דבר. אזהרתם של חז"ל "לא ימלא אדם פיו שחוק בעולם הזה", לא הוסחה מדעתו אף לשעה קלה.

כאשר השתתף בשמחת נישואי תלמידו רבי מנחם מנדל קפלן זצ"ל עם בת הזקונים של מיודעו המשגיח רבי הירש גוטמן זצ"ל, והנה בעיצומה של השמחה קם אחד מבעלי תריסין דישיבת מיר בכדי להרבות השמחה בכל מיני להטוטים מצחיקים, והפליא לעשות, עד שאפילו אדם רציני כרבי אלחנן זצ"ל לא יכול היה לכבוש את צחוקו, וכל המשתתפים ראוהו שוחק בפה מלא, מיד רבי אלחנן זצ"ל הפציר בו בתחנונים שיחדול מכך בכדי שלא ייאלץ לעבור על האיסור למלא פיו בשחוק.

עוד מתואר בספר הנ"ל: אצל רבי אלחנן זצ"ל אפילו "חצי חיוך" לא הופיע על בת שפתיו אלא לאחר שיקול ועיון בהלכה. כאשר ביקר באמריקה, הזדמן פעם למסיבת רבנים ונכבדים. לצידו ישב אדם פלוני שדיבר בקולניות רבה, לפתע פלט הלה בדיחה מסויימת, והתפרץ בשחוק רועם. רוב הקרואים שמסביב הגיבו על דיבוריו בצחוק או באדישות מוחלטת. אך רבי אלחנן זצ"ל נהג בהתאפקות ובשיקול דעת - בזווית פיו נתלה באותו רגע "חצי חיוך" מנומס, ותו לא. ניתן היה להרגיש שהוא מחייך במידה ובמשורה, מתוך השכל ודעה, לא פחות ולא יותר מכפי שראוי לחייך. דעת התורה עמדה לפניו - "גדול כבוד הבריות" מחד, ואזהרת חז"ל "לא ימלא אדם פיו שחוק בעולם הזה" מאידך.

"השחוק מאבד את לב האדם"

עתה נעסוק בגנות הרגל ה"שחוק", ברעה הגדולה אשר הוא גורר בעקבותיו, ומדוע חז"ל כל כך החמירו בו, ובכך נבין את הטעם שריבו השחוק גורם להפסד קנין התורה.

ונעתיק מלשונו הזהב של הרמח"ל זצ"ל בספרו מסילת ישרים (פרק ה') בכותבו כי השחוק והלצון הם ממפסידי הזהירות, וז"ל: "כי מי שטובע במ הוא כמי שטובע בים הגדול שקשה מאוד להמלט ממנו. כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם, שכבר אין הטעם והדעה מושלת בו, והרי הוא

שכח _____ תורה דיליה

כשיכור או שוטה אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם, כי אינם מקבלים הנהגה.

וחז"ל אמרו: "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה", כי אף על פי שחמורה היא הערוה אצל כל בן דעת ולבו ירא מקרוב אליה מכח הציור שכבר נצטייר בשכלו מאמיתת גודל פשעה ורוב עונשה, הנה השחוק וקלות ראש ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלוך וקרבתה היראה סרה מעליו מעט מעט מדרגה אחר מדרגה, עד שיגיע אל העוון עצמו ויעשהו.

וכל כך למה? לפי שכמו שכל מציאות הזהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישרות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרהורי היראה בלבו כלל.

ותראה קושי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוח בשמן אשר ישמיט ויפיל מעליו החיצים ומשליכם לארץ ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון בפני התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו ריבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות מה שהלב מתעורר בעצמו מידי ראיתו או שמעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפיטפוש במעשים, ולא מפני חולשת הענינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה, עכ"ל.

"מאותות השוטה - ששוחק במקום שאין ראוי לשחוק"

וכן כתב בארחות צדיקים (שער השמחה): "מאותות השוטה, ששוחק במקום שאין ראוי לשחוק. ואין ראוי למי שיש לו מוסר להתנהג בשחוק במושבות ובמעמדות, מפני שאמרו: "מי שרב שחוקו מתמעט מוראו" כי בשעת השחוק אין יכול לחשוב שום יראת שמים עליו. ולכן ייסר האדם את עצמו שלא ישחוק ושלא יקנה לו רב או חבר משחק". וע"ש שהאריך הרבה בגנות השחוק ובסכנותיו.

הרא"ש זצ"ל בארחות חיים (אות כ"ד) כותב: "ויתרחק מן השחוק ומן הכעס, כי מבלבל רוחו ודעתו של אדם". ומובן לכל בר דעת שמי שמבלבל בדעתו אינו מסוגל ללמוד תורה כדבעי!

קנין י"ט ☞ "במיעוט שחוק" _____ שכט

ורבינו שם טוב זצ"ל הוסיף: "השחוק מביא לידי קלות ראש ומדות רעות".

ובפרקי משה כתב: "השחוק ששוחק עם חברים הוא מתענוג החומר המטריד מאוד את השכל, ואם יורגל בשחוק יקשה עליו הלימוד כאשר יצטרך".

"אסור למלאות שחוק פיו" - גם אחר שנבנה בית המקדש

על דברי הגמרא במסכת ברכות (דף לא.) שאומרת "אסור לו לאדם למלא פיו שחוק בעולם הזה", פירש רבינו יונה זצ"ל (על הר"ף): "יש מפרשים שטעם הדבר מפני חורבן בית המקדש אבל שלא בשעת חורבן מותר". אך רבינו יונה זצ"ל לא הסכים עם דעה זו: "ואין זה נכון דאם כן לא היה לו לומר בעולם הזה אלא משחרב בית המקדש אסור לאדם שימלא שחוק פיו וכו', ומדלא אמר הכי שמעינן שאינו תלוי בחורבן אלא אפילו בזמן בית המקדש אמר שאסור למלאות שחוק פיו בעולם הזה בשום ענין, שהשמחה מרגילה את האדם שישכח המצוה כמו שאמרנו למעלה", עכ"ל.

שנאת השחוק מביאה אהבת התורה!

וראיני בחתם סופר עה"ת בשני מקומות (בראשית עמ' נג, ויקרא עמ' נה) שקבע כי שחוק וקלות ראש הן סתירה מוחלטת לתורה ולעבודת ה'. וכתב שם, כשם שאי אפשר לקבץ מים ואש בכלי אחד, כך לא יתואר קבוץ שחוק וקלות ראש עם עבודת ה'. והיינו דקאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, קסג) "שקר שנאתי ואתעבה תורתך אהבתי", ו"שקר" הוא ר"ת ש'חוק ק'לות ר'אש, שנאתי ואתעבה, ורק על ידי זה "תורתך אהבתי".

לא קיימת האפשרות שה"שחוק" והתורה ידורו יחדיו!

ועמדנו כבר בספרנו על דברי חז"ל במסכת ברכות (דף כב.): "הזבין והמצורעים ובוועלי נדות מותרים לקרוא בתורה נביאים וכתובים ולשנות במדרש ובגמרא ובהלכות ובהגדות, אבל בעלי קריין אסורים". ופרש"י זצ"ל: "כל הטמאים מותרים כיון שאף הם יכולים להיות באימה וביראה, אבל בעלי קרי אסורים, דאינו אלא מתוך שחוק וקלות ראש וזחות הדעת".

של _____ תורה דיליה

והדברים נוראים, גם בעלי טומאות חמורות כמו זבים מצורעים ובוועלי נדות מותרים ללמוד, אבל בעלי קרי שאינו אלא טומאה קלה אסורים בתלמוד! וכל זה למה? מפני שהדבר נגרם להם מתוך שחוק וקלות ראש, ואלו הם סתירה מוחלטת לתורה!

"שחוק" מביא את האדם לידי ליצנות!

נקודה נוספת אשר בגינה יש למעט בשחוק, מפני שהשחוק קרוב מאוד להביא את האדם ל"ליצנות", וכפי שהזכרנו מספר מסילת ישרים, ומי שכבר נפל ברשתה של מידה זו שום דבר תוכחה לא יועיל לו כי "ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות".

על כן מצינו שחז"ל אמרו במסכת ע"ז (דף יח:): "קשה הליצנות שתחילתה יסורין וסופה כליה", הביאור הוא כפשוטו, מכיון שהתוכחות ודברי המוסר אינם מועילים ללצים, הרי שלא נותרה כל דרך אחרת להשיבם אלא על ידי יסורים.

ובמסכת סוטה (דף מב.) איתא: ארבעה כיתות אינן מקבלות את פני השכינה, ואחת מהן היא כת הלצים. ואם כן ברור כשמש שמי שאינו מקבל פני השכינה אינו זוכה לסייעתא דשמיא הנצרכת ללימוד התורה, ולצמוח לתלמיד חכם.

זוהי הסיבה שהגדולים הקפידו מאוד להתרחק ולהישמר מכל שמץ של ליצנות!

השאגת אריה זצ"ל - אסור להסתכל בפני לץ!

מסופר על הגאון בעל השאגת אריה זצ"ל, כאשר כיהן פאר ברבנות העיר וולאז'ין באו למעונו שני אברכים מופלגים עם כתב רבנות בידם, השאגת אריה זצ"ל חפץ היה לכבדם אך מגודל עניותו לא היו לו שום מרקחת או מגדנות להציע לפניהם, כי לא קיבל משכורת מאנשי קהילתו רק ארבע זהובים לשבוע. המאכלים שנותרו ברשותו היו מעט משקה יי"ש וביצים מבושלים...

הוא הגיש לפניהם את היי"ש והביצים, ובתוך כך נכנסו לפילפול בהלכות

קנין י"ט ט"ז "במיעוט שחוק" _____ שלא

ברכות, על מה צריך לברך תחילה ברכת שהכל, האם על הביצים מפני שנקראים מאכל חשוב כמו "מרקחת" או שמא אינן מאכל חשוב, ואם כן צריך לברך על הי"ש באשר הוא חביב על האדם.

אחד מן האורחים נענה שלפי דעתו יש לברך על הביצים תחילה כי יש על כך "פסוק מפורש"... לתמיהת השאגת אריה זצ"ל פירש את כוונתו, נאמר "והעי מקדם" (ו"עי" בשפת האידיש הוא ביצה).

כיון ששמע זאת הגאון בעל השאגת אריה זצ"ל, מיד נזדעזע כולו, והשליך את כתב הרבנות מידו, תוך שהפך פניו אל הקיר באומרו "אסור להסתכל בדמות לצים", לא נותרה להם כל ברירה אלא ללכת ממנו כשהם מבוזים וחפויי ראש.

רעק"א זצ"ל - "עם לצים אינני רוצה להשתדך!"

סיפור נוסף הממחיש את רצינותם התהומית של גדולי ישראל, והימנעותם מכל בת שחוק:

כאשר דיברו נכבדות בבנו של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, נסעו האב והבן בצוותא בכדי לבדוק את מידת התאמת השידוך שהוצע לו, ההצעה מצאה חן בעיני רבינו הגאון זצ"ל והוא הלך לתהות על קנקנה מקרוב. בהגיעו לבית הנערה, ישבו הבן ואב הנערה ושוחחו על ענינים שונים ובין השאר דברו גם בלימוד, הוא רצה לבחון את ידיעותיו ודרך לימודו.

בנו של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל אכן מצא חן בעיניו, והוא מצידו חפץ היה לברך על המוגמר. לפיכך פנה אל הגרעק"א זצ"ל ואמר בנימה מבודחת: "הלואי שאף כבודו ימצא חן בעיני כפי שבנכם מצא חן בעיני"...

לשמע הדברים, הגרעק"א זצ"ל שאל בפנים מודאגות: וכי למה לא אמצא חן בעיניכם?! אבי הנערה אשר הבין את טעותו, הבהיר שאמר את הדברים בבדיחות הדעת, ואך חמד לו לצון, אך כמובן שהערכתו כלפי גדול הדור לא הייתה מוטלת בספק אף לרגע.

באותו רגע ששמע את התשובה, קם הגרעק"א זצ"ל ממקומו, נטל את בנו ואמר: ליצנות?! עם לצים אינני רוצה להשתדך!...

שלב _____ תורה דיליה

הליכה ל"מושב לצים" הינה ביטול תורה ב"קום ועשה"!

בענין זה יש להעיר עוד הערה נפלאה. אחד מהפסדי השחוק, שמטבעו הוא מושך את האדם להאריך בדברי שיחה וקלות ראש, וכך מאבד את זמנו לריק ומתבטל מתלמוד תורה. ואף יתירה מזאת, בהימשכות אחרי דברי שחוק וליצנות יש גם "ביטול תורה" בקום ועשה, ונבאר את הדברים: בגמרא במסכת ע"ז (דף יח:) איתא: ת"ר ההולך לאיצטדיון ולכרקום (פרש"י זצ"ל ד"ה ולכרקום: מצור, ועושין שם שחוק וליצנות) וראה שם את הנחשים ואת החברים בוקיון ומוקיון ולוליון סלגורין (פרש"י זצ"ל: כולם מיני ליצנים הם), הרי זה מושב לצים. ועליהם אמר הכתוב (תהלים א, א) "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב כי אם בתורת ה' חפצו" הא למדת שדברים הללו מביאין את האדם לידי ביטול תורה".

והקשה המשגיח רבי מתתיהו סלומון שליט"א בספר "מתנת חיים", לכאורה דברי הגמרא שדברים הללו מביאין את האדם לידי ביטול תורה טעונים ביאור, הרי עצם ההליכה למקומות המפוקפקים הללו יש בה משום ביטול תורה?

והנראה בביאור דברי הגמרא, לפעמים חש אדם בצורך עז להרחיב את דעתו על ידי הבראת גופו ונפשו, וכך באמצעות מנוחת החושים יוכל להגביר חיל בעיון והעמקה בלימוד התורה, במסגרת מנוחה זו בטוח הינו כי לא יזיק לו כלל לילך למקומות הנ"ל, אלא אדרבה בכך "ישתחרר" מעט, והכל בגדר "ביטולה זהו קיומה".

ובכדי לשלול מחשבה זו מכל וכל, כתבה הגמרא שאסור ללכת למקומות אלו שהם בגדר "מושב לצים" וכל באיה לא ישובון, ולא רק זאת שלא יועיל לו, יתירה מכך - דברי הבטלה והליצנות שישמע ויראה שם יעשו רושם בשכלו ובתודעתו, ואף אחר שיעבור זמן רב עדיין הוא יהיה טרוד באותם מחשבות אשר ימנעו ממנו מלהתרכז בלימודו כראוי. זוהי כוונת הגמרא "דברים הללו מביאין את האדם לידי ביטול תורה"!

וכעין זה נראה להוסיף על מה דאיתא במדרש רבה (קהלת ב, ב): "אמר רבי

קנין י"ט ☞ "במיעוט שחוק" _____ שלג

אבא בר כהנא: מה מעורבב השחוק שהעכו"ם שוחקים בבתי קרקסיות ובבתי תיאטריאות שלהם, ולשמחה מה זו עושה, מה טיבו של ת"ח להכנס שם?" ויש לומר שהמכוון בדברי המדרש (וכך כתב בספר קרן לדוד פ' שמיני): לעתים הלומד אינו חש שמחה וחשק בלימודו, ויכולה ליפול בו מחשבה שאילו יעסוק בשחוק ובדברי ליצנות כל שהם, יסייע לו הדבר באופן כללי להעלות את מצב רוחו, וכך גם ישמח בלימוד התורה.

על זה בא המדרש ללמדנו שמחשבה זו בטעות יסודה, כי לעולם לא תצא שום תועלת רוחנית משחוק וליצנות שאינם של מצוה, אלא של בתי תיאטראות שלהם, "ולשמחה מה זו עושה", ואם כן "מה טיבו של תלמיד חכם להיכנס שם"?

ברכת "הטוב והמטיב" נתקנה בכדי למעט את ה"שחוק"!

בוא וראה כיצד חז"ל הדריכונו גם בעת של שמחה המותרת, שתהא באופן שלא יפרצו גדרים ויבואו חלילה לידי ליצנות.

כתב רבינו בחיי זצ"ל בספרו כד הקמח (ערך שמחה, ובספרו שלחן של ארבע): מפני שחייב אדם למעט בשמחת העולם הזה, תיקנו חכמים לברך על שינוי יין ברכת "הטוב והמטיב", והטעם: כי במקום שמשנים היינות אין ספק שיש שם ריבוי שמחה, ובכדי למעט השמחה ההיא תיקנו לזה ברכת הטוב והמטיב שהיא ברכת האבל, והיא שתיקנו אותה ביבנה על הרוגי ביתר כאשר ניתנו לקבורה (עי' בברכות דף מח: שביאור הברכה היא: "הטוב" שלא הסריחו, "והמטיב" שנתנו לקבורה), וכל זה על מנת להעציב את האדם הקרוץ מחומר, המשוקע בחושי תאוותיו, ושמחתו תהא בדרך הממוצע!

עוד כתב שם רבינו בחיי זצ"ל: "ומצינו רבינו הקדוש שהיה מגדולי ישראל, תורה וגדולה במקום אחד שהיה שוכר לבר קפרא ונותן לו ממון הרבה שלא יגרום לו שמחה ושחוק וכו'. ונראה כי בר קפרא היה רגיל בכך שהיה משמח לרבינו הקדוש בדברים, והיתה כונת בר קפרא לשמים כדי שישמח רבינו הקדוש שהיה גדול וחשוב כמו מלך ומתוך השמחה תבנה ותכונן תורתו ויהיו הדברים שמחים, וכענין שמחת כלי הניגון בנביאים. אך רבינו הקדוש שהעיד על עצמו בשעת פטירתו שלא נהנה מעולם בעשר

שלד _____ תורה דיליה

אצבעותיו ואפילו באצבע קטנה, רצה בזה כי היה גדול בכל המדות אף כי במדת השמחה והשחוק, והיה כל תנועותיו נמשכות אחר השכל ושקולות במאזני החכמה עד שאילו נטה לבו יום אחד לשמחת העולם הזה או לשחוק היה זה עונש לבני הדור".

התורה נקנית במעט שחוק

לסיום נשאר לנו לעסוק בפן הנוסף של ב"מיעוט שחוק", המיעוט הנצרך והחיובי של השחוק, אשר על ידו זוכים לתורה. עצם הדבר מדויק מהלשון "אסור למלאות פיו שחוק בעולם הזה", ומשמע שכל האיסור הינו רק במילוי פיו בשחוק, אבל מעט ממנו מותר, ולא זו בלבד אלא הוא מוכרח לקנין התורה.

והנה המדרש שמואל זצ"ל על אתר הביא שמצינו בגמרא שהביאו מילי דבדיחותא, כי בזה מתרחבת דעתו, והדבר מסייע ללימוד התורה, רק שעל ריבוי השחוק נאמר: "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה".

וכן איתא בגמרא במסכת שבת (דף ל:): רבה קודם שהיה מתחיל ללמוד עם התלמידים היה פותח דבריו במילתא דבדיחותא, וכמו שפרש"י זצ"ל שם שנפתח לבם על ידי השמחה.

ובתפארת ישראל כתב דמילתא דבדיחותא מיעוטו יפה, כדי לשמח הנפש ולהבריקה בחריצות וזכרון.

נראה מכל הנ"ל ש"מיעוט שחוק" הוא טוב ואף נצרך, ואילו היה האדם מונע עצמו מן השחוק לגמרי, היה נופל בעצבות ומרה שחורה רח"ל, וכך פשיטא שאי אפשר ללמוד כלל!

החזו"א זצ"ל: "הומור, מצרכי האדם הוא"

מסופר על רבינו החזו"א זצ"ל (מעשה איש): פעם טייל לצורכי בריאותו בלוויית אחד ממקורביו, בדרכם הם עברו על יד בנין אשר היה בשלבי בנייה. הם התעכבו על יד מגרש הבנייה, תוך כדי כך אמר רבינו זצ"ל למלווהו: תראה, אילו הדבר היה תלוי בי הייתי משנה את צורת הבנייה... מלווהו התפלא באוזניו שבדיחא דעתיה עד כדי כך.

קנין י"ט ט"ז "במיעוט שחוק" _____ שלה

רבינו החזו"א זצ"ל הגיב: "הומור, מצרכי האדם הוא, האדם צריך להיות במצב רוח טוב, כשם שנצרך הגוף לבריאות".

על ידי ה"שחוק" ניתן לקיים מצות "הוכח תוכיח"

תועלת נוספת אותה ניתן להפיק מ"מיעוט השחוק": כאשר אדם מקיים מצות "הוכח תוכיח את עמיתך", אם מוכיח את רעהו, והוא מתבל את דברי התוכחה במילה המעלה חיוך על פני חבירו, יש סיכוי גדול שדברי התוכחה יתקבלו על לב השומע, מאחר שהיא נאמרה באוירה נעימה, ולא בקפדנות. בהקשר לכך, ידוע כי האדמו"ר מגור זצ"ל בעל הבית ישראל, נהג להקפיד ולגעור רבות בחסידיו בכדי להעמידם על דרך הישר, אך תמיד בסוף הגערה קינח במילתא דבדיחותא. פעם בעת רצון שח לאחד מחסידיו: לכאורה מדוע צריכה המשנה לכתוב ב"מיעוט שחוק", הרי ה"שחוק" מיותר לחלוטין? אלא, אמר הבית ישראל זצ"ל "אחר שמקפידים וגוערים, יש לעשות שימוש במעט שחוק".

הלב נפתח בזכות ה"מילתא דבדיחותא"

מנהגו של המגיד הירושלמי רבי שלום שבדרון זצ"ל היה לדרוש בדברי מוסר ולתבל את דבריו במילתא דבדיחותא. בספר לב שלום מובא שרבי שלום זצ"ל פירש את טעמו. וכה אמר:

למה הדבר דומה? אב שנזקק להשקות תרופה מרה לשני בניו - הגדול והקטן, אשר שניהם חלו, לגדול אשר היה דעת בקרבו להבין כי התרופה המרה היא רפואתו, נתנה לו האב כמות שהיא, אך לקטן הירא מטעמה המר של התרופה, היה האב משעשעו במילי דבדיחותא, כך מידי פעם נפתח פיו לרווחה מחמת הצחוק, האב ניצל את שעת הכושר ודחף לגרונו את התרופה...

הנמשל: דורות הראשונים אשר היה דעת בקרבם לידע ולהבין כי דברי המוסר הנוקבים הם המה המרפאים ממחלת היצר, על כן דרך המגידים בימיהם היה להטיף להם דברי תוכחה, אבל לא כן דורות האחרונים, היראים מהתרופה המרה, יש צורך למשוך תחילה את לבם באמצעות מילי דבדיחותא, ובכך נעשית אזנם קשבת, ותוך כדי כך ניתן לערב גם דברי תוכחה ומוסר.

שלו _____ תורה דיליה

ואכן זכור לכל שומעיו, כאשר סיים לומר מילתא דבדיחותא, לפתע פתאום היה שואג כארי בנהמת קולו, על נושא שהיה צורך לעורר עליו את ציבור השומעים.

כיצד קיים החזו"א זצ"ל מצות "הוכח תוכיח"?

הגאון רבי אברהם גניחובסקי זצ"ל סיפר על חכמתו המופלגת של רבינו החזו"א זצ"ל, כאשר רצה להוכיח מאן דהוא היה עושה זאת בדרכו המיוחדת:

רבינו החזו"א זצ"ל הכיר יהודי מנהל ישיבה שחבש לראשו כובע קש, הדבר לא מצא חן בעיני רבינו זצ"ל שמנהל ישיבה יהיה לבוש בצורה פשוטה שכזו, אך הוא לא רצה להעיר לו על כך ישירות אלא בחר לומר לו את הדברים הבאים:

רציתי לשתף אותך בחקירה הלכתית - נפסק במסכת בבא קמא שבהמה המזיקה ב"שן" ברשות הרבים פטורה לחלוטין מתשלומי נזיקין, ואילו אם הזיקה ב"קרן" ברשות הרבים משלמת חצי נזק. מה יהיה הדין לדעתך באחד ההולך ברשות הרבים עם כובע קש כמו שלך, ועז תקפוץ ותאכל את הכובע. מחד גיסא הרי דרכו של עז לאכול קש, ואם כן דומה המקרה ל"שן", אך מאידך גיסא "משונה" התופעה שאדם חשוב כמוך יחבש כובע קש, ואם כן יהיה חייב חצי נזק... בכך רמז לו בעדינות שאין ראוי הדבר!

ויש לציין שכאשר הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א קרא את העובדה ב"מעשה איש" נהנה עד למאוד.

הרי לנו אופן נוסף שניתן להשתמש ב"מיעוט שחוק". מבואר מכל הנ"ל שמי שמתמש במיעוט שחוק באופן ובמידה הראויה, ישיג לנפשו קנין התורה.

